

УДК 821.161.2-1:81'255.4

«ЗАПОВІТ» Т. ШЕВЧЕНКА В КОНТЕКСТІ МНОЖИННОСТІ ПЕРЕКЛАДІВ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ

Матвіїшин О.М.

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

У статті розглянуто німецькомовні варіанти «Заповіту» Т. Шевченка, здійснено порівняння перекладів І. Франка, Г. Коха, Г. Ціннер; проаналізовано особливості відтворення семантичних, граматичних, стилістичних фігур, а також звукопису та ритміко-інтонаційного малюнка у кожному перекладі зокрема; підкреслено, що множинність перекладів пов'язана з творчістю особистості.

Ключові слова: поетичний переклад, множинність перекладів, поетичний образ, зміст, форма, стилістичні фігури, рима.

Постановка проблеми. Сучасне перекладознавство відзначається підвищенням наукового інтересу до осмислення суті поетичного перекладу, множинності його перекладацької інтерпретації, питання індивідуального перекладацького стилю, які неодноразово знаходились у центрі уваги низки дослідників. Проблему багатоплановості змісту тексту та множинності перекладів ґрунтовно розглянуто в плані українсько-англійського бінарного зіставлення. Проте на сьогоднішній день в теорії та практиці художнього перекладу мало досліджень, зокрема в українсько-німецькій мовній площині, присвячених питанню часового фактору і перекладної множинності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численні досягнення у вивченні проблеми множинності перекладу вбачаємо у працях А. Федорова [8], І. Кашкіна [3], М. Новикової [6], О. Чередниченко [9], О. Лучук [5] та ін. Інтенсивне освоєння німецькомовної інтерпретації Кобзарєвої спадщини проаналізовано у наукових доробках М. Зимомрі [1], М. Іваницької [2], Я. Погребенник [7], О. Матвіїшин [4] та ін. Незаперечним є той факт, що проведена дослідницька праця є справою великої наукової ваги, однак автори зосереджуються головню на історії перекладів, еволюції сприйняття українського художнього слова в німецькомовному світі та обмежуються кількома коментарями щодо якості перекладу та аспектів перекладацької майстерності окремих майстрів художнього слова, не проводячи ґрунтовних паралелей між перекладами різних авторів.

Мета статті полягає у визначенні особливостей перекладу Кобзарєвого «Заповіту» німецькою мовою в контексті перекладної множинності.

Предметом дослідження є художні переклади з української мови німецькою, зокрема вірш «Заповіт», а **об'єктом** дослідження виступає ідіолект перекладача як чинник творення множинності перекладу. Мета наукової розвідки зумовлює вирішення таких завдань: 1) обґрунтувати сутність поняття «множинності перекладів»; 2) провести всебічний аналіз першотвору і його німецькомовних інтерпретацій у світлі сучасних перекладознавчих парадигм; 3) дослідити особливості відтворення поетичної форми та лексико-стилістичних засобів першоджерела і показати, як вони пов'язані з перекладацькою творчістю. **Матеріалом** для статті послужили текст оригіналу

Т. Шевченка «Заповіт» та його німецькомовні варіанти у перекладах Івана Франка, Ганса Коха, Гедди Ціннер.

Виклад основного матеріалу. Трудність тексту, який перекладається, перебуває в прямо пропорційній залежності від ідіолекту його автора, від своєрідності авторського світобачення та художнього мислення, і чим значнішою є ця трудність, тим довший за проміжком і за часом шлях до повноцінного перекладу, тим необхіднішими виявляються повторні підступи з різних боків крізь низку послідовних перекладів. «Сам факт множинності перекладів – показник прагнення до максимальної вичерпності об'єкта перекладу. Множинність перекладів – це проміжна ланка в ланцюгу: оригінал – реалістичний переклад» [9, с. 28]. Виникнення нового перекладу, коли існують інші варіанти, інші прочитання оригіналу, спричинене індивідуалізацією перекладного процесу. Теоретично може існувати необмежена кількість перекладів одного і того ж чужомовного твору, і кожен з цих перекладів може претендувати на самостійне художнє значення. У перекладацькій практиці зустрічаються різні прояви перекладної множинності: у просторі – коли одну і ту саму річ переозвучують різними мовами, у часі – коли її перекладають заново в різні епохи, різні переклади одного твору, здійснені одним перекладачем, хронологічно обмежена перекладна множинність, що задовольняє запити різних суспільно-культурних груп [5, с. 166]. М. Новикова твердить, що декілька перекладів дозволяє зрозуміти текст краще саме тому, що через переклад іншомовний, іншокультурний текст насочо показує, який він динамічний, як глибоко вкорінений в систему контактів – і авторських, і перекладацьких. Взяті разом, не як сума текстів, а як діалог, переклади окреслюють об'єктивні інтерпретаційні можливості даного твору [6, с. 30].

Проблема множинності постає здебільшого при перекладі поезії. Це можна пояснити властивостями самого жанру, а саме його смисловою насиченістю. Компресія інформації в поетичному тексті базується на здатності слова працювати у двох і більше значеннях, викликаючи додаткові асоціації. Тому поетичний переклад дає перекладачеві більше прав, вимагає активніше втручатися в текст [6, с. 29], що можна проаналізувати на прикладі німецькомовних варіантів Кобзарєвого «Заповіту».

Найбільше німецькою мовою перекладено творів Т. Шевченка, деякі поезії перекладалися неодноразово, приміром, «Заповіт» (13 разів). Причину виникнення багатьох версій «Заповіту» можна пояснити, як зазначають деякі науковці, багатозначністю образів оригіналу: «Коли образ багатий та багатогранний, кожний новий переклад дозволяє грати в ньому якусь нову грань» [3, с. 475].

В основі Кобзарєвого «Заповіту» спостерігаємо алітерації та асонанси, чергування голосних і приголосних, які підсилюють задум автора, його ідею. Цілісність перекладеного поетичного твору створюють синсемантичні образи: рима, ритм, внутрішня рима, звукопис, алітерації, адже саме ці образи «виникають із сполучення композиційних, ритміко-інтонаційних та евфонічних особливостей віршованого тексту, причому образи цього типу, вступаючи у взаємодію з семантичними, доповнюють і підсилюють їх, вони можуть включатися в систему образів – домінант твору» [9, с. 9].

Основа першої частини твору полягає в органічному поєднанні автора з рідним краєм. Відчуття гармонії посилюється альтерованим плавним «л», мальовничі картини українських бескидів підкреслюються асонованим «о»: «...Серед степу широкого, / На Україні милій, / Щоб лани широкополі, / І Дніпро, і кручі» [10, с. 371]. У перекладах дане поєднання виражене не дуже яскраво, проте акцент здебільшого ставиться на «е», «ei», як, наприклад, у німецькомовному варіанті Г. Ціннер: «...In der lieben Ukraine, / Auf der Steppe, der breiten, / Wo man weite Felder sieht, / Den Dnjepr und seine Hänge» [13, с. 15]. Насичене вживання звука «е» надає віршу атмосферу роздолля і в перекладах І. Франка: «Mitten in der breiten Steppe, / Der geliebten Ukraine, / Daß ich grenzenlose Felder / Und den Dnepr und seine Schnellen» [11, с. 16].

Так, у другій строфі важливе значення у змалюванні картини бурі на Дніпрі, в описі краси і величі Дніпра відіграє алітерація «р», яка виразно звучить у першотворі (перифраза «реверучий», «Дніпро», «кручі»; персоніфікація «як понесе з України у синєє море кров ворожу»). Найбільш вдало впорався із цим завданням І. Франко: «Das Gebraus der großen Wellen, / Wenn Sie von der Ukraine / Schwemmen fort ins Meer und schleppen / Feindesblut und Feindesleichen» [11, с. 16]. Рев Дніпрові води відтворено як Gebraus der großen Wellen, тобто «шторм, рев, великих хвиль». До того ж префікс «Ge-» (значення збірності, узагальненості) має тут посилювальний характер. У перекладах Г. Ціннер спостерігаємо адекватне відтворення неспокійного Дніпра шляхом компенсації – перекладачка вдається до використання лексичних одиниць, які підкреслюють бурхливу пейзажну картину: «Wo man hören kann sein Tosen, / Seine wilden Sänge. / Wenn aus unsrer Ukraine / Zum Meer dann, zum blauen, / Treibt der Feinde Blut, verlaß ich...» [13, с. 15]. Німецька інтерпретація Г. Коха, хоч і несе описовий характер, найяскравіше відтворює слуховий образ «ревучого» Дніпра: «Daß ich höre, rauh den rauhen, / Wilden Dnipro brüllen. / Wenn des Feindes letzte Leichen / Sich in Ströme ballen» [12, с. 30]. Перекладачеві вдалося відтворити повтор «р» і тим самим посилити акустикою від-

чуття грізної сили ріки, донести до чужомовного читача символ уособлення України. Г. Кох вірно транслітерує топонім Дніпро – Dnipro, тоді як І. Франко та Г. Ціннер вдаються до русизмів (відповідно Dnepr і Dnjepr).

Образність вірша ґрунтується на поєднанні емоційно-експресивних стилістичних засобів, передовсім епітетів. Особливо рясніє ними початок вірша, де автор пейзажно-зоровими деталями змальовує живописну картину України: «степу широкого», «Україні милій», «лани широкополі». Переклад Г. Коха передає лише один епітет, який, однак, позбавлений своєї образності: «лани широкополі» – «lieblich Auen», слово «Україна» вживається без характеризуючого прикметника («In der Ukraine»), «широкого» замінено дієслівною конструкцією («Wo die Steppe weit sich breitet»). У німецькомовній інтерпретації Г. Ціннер збережено всі епітети: «Auf der Steppe, der breiten», «In der lieben Ukraine», «Wo man weite Felder sieht». Переклад останнього є семантично адекватний, але позбавлений свого естетичного ефекту та конотаційного забарвлення. Влучний переклад цієї гіперболи знаходимо в І. Франка: «grenzenlose Felder».

У третій строфі вжито епітет **кров ворожу**, що характеризується просодією, свідчить про неспокійний характер твору і тим самим несе потужний заклик. Фоніка німецької мови не дозволяє адекватно відтворити цю стилістичну фігуру, проте доцільним є переклад І. Франка, який вдається до лексико-стилістичної компенсації, використовуючи морфемний повтор **Feindesblut und Feindesleichen**, що розширює і посилює образ.

Особливої піднесеності у п'ятій строфі Шевченкового твору надають спонукально-наказові форми дієслів, зокрема церковнослов'янські лексеми наказового способу «порвіть», «окропите»: «*Поховайте та вставайте, / Кайдане порвіть / І вражою злою кров'ю / Волю окропите*» [10, с. 371]. Інтонаційному й змістовно-смісловому виділенню окремих слів сприяє звуковий повтор проривного «р», що акустично посилює вираження рішучості, грізності намірів боротьби з лютим, ненависним ворогом. Творчо підійшов до відтворення граматично напруженої частини твору І. Франко, а для підсилення урочистого стану перекладач вжив не звичайну конструкцію імперативу від дієслова «röten», а високостильову з дієсловом «mögen» в умовному способі: «Ja, begrabt mich und erhebt euch, / und zersprengt eure Ketten, / Und mit schlimmem Feindesblute / Möge sich die Freiheit röten!» [11, с. 16]. Фоносемантика останнього рядка не дозволяє передати звукового повтору «р», проте адекватно відтворює асонанс першоджерела: «о» (волю окропите) відповідає «ö» (mögen, röten). Як відомо, поезії притаманний тісний взаємозв'язок між змістом і формою. Кожен перекладач, беручи до уваги важливі з його точки зору моменти тексту оригіналу (взаємодія змісту і форми чи фонетичне оформлення), зробить акцент на одній з цих сторін, внаслідок чого виникають різні переклади одного тексту. Німецький варіант Г. Коха відтворює зміст першотвору, проте він позбавлений образності, інтонаційності: «Grab mich ein – was liegt am Toten? – / Sprengt die Sklavenbande, / Und im Blute der Despoten / Tilgt des Landes

Schande!» [12, с. 30]. Творчо, на відміну від інших перекладачів, підійшов Г. Кох до перекладу вислову «кайдани порвіте» – «Sprengt die Sklavenketten». Таким уточненням іменника атрибутивною деталлю митець хотів поглибити ідейну сутність образу, підкреслити ненависть поета до поневолення його народу. Експресивного значення набувають ці рядки у перекладі Г. Ціннер через збереження стилістичної фігури – анжамбеману, коли в позиції переносу спостерігаються ті ж лексеми, що в оригіналі: «So begrabt mich und erhebt euch! / Die Ketten zerfetzt! / Mit dem Blut der bösen Feinde / Die Freiheit benetzt!» [13, с. 15].

Заклучна строфа як суцільний афористичний вислів концентрує у собі концепти *воля, сім'я, слово*, і містить глибокий загальнолюдський зміст та естетично-сислово експресію: «І мене в сім'ї великій, / В сім'ї вольній, новій, / Не забудьте пом'янути / Незлим тихим словом» [10, с. 371]. Ампліфікаційний ряд епітетів, інверсії, повтори актуалізують значення єдності і створюють значний експресивний заряд. Повтор не збережено в жодному перекладі. Характер інтерпретації І. Франка, її тональність загалом відповідають оригіналові, хоча переклад позбавлений епітетів, яких замінюють іменники одного лексико-стилістичного ряду, що творять аналогічну образну картину: «Und am Tag, der euch die Freiheit / Und Verbrüderung wird schenken / Möget ihr mit einem stillen / Guten Worte mein gedenken» [11, с. 16]. Функціональної адекватності між оригіналом і перекладом досягнуто і в інтерпретації Г. Ціннер. Перекладачка зберігає постпозитивні епітети з відстанню у два рядки: «Meiner sollt in der Familie, / In der großen, ihr gedenken, / Und sollt in der freien, neuen / Still ein gutes Wort mir schenken» [13, с. 15]. Інверсовані епітети забезпечують виразність, ритмомелодійну гнучкість фрази та відповідну стилістичну тональність. Варто зауважити, що Г. Ціннер схиляється до використання постпозитивних означень навіть за відсутності в оригіналі: Auf der Steppe, der breiten або Zum Meer dann, zum blauen та ін. Описово, без збереження ритміко-мелодійної інтонації знаходимо даний уривок у Г. Коха: «Dann auch meiner wollt als Freie / Wehmütig gedenken, / Und mir in der Brüder Reihe / Still ein Wörtlein schenken» [12, с. 30].

Семантичне навантаження у «Заповіті» отримує остання фраза – епітет «незлим тихим словом», яка набуває посиленого значення, а епітети одного лексико-стилістичного ряду творять своєрідну єдність. Переклад І. Франка найточніше відтворює оригінал: «...mit einem stillen / Guten Worte mein gedenken» [11, с. 16]. Деяко видозміненою із збереженням семантичного наповнення звучить ця фраза у Г. Ціннер: «Still ein gutes Wort mir schenken» [13, с. 15]. Повна втрата епітетів спостерігається у перекладі Г. Коха: «Still ein Wörtlein schenken» [12, с. 30], проте їх часткова компенсація відбувається введенням суфікса зменшеності (Wort-Wörtlein), що часто передає найтонші відтінки почуттів, переживань та оцінок.

В німецькомовному варіанті Г. Ціннер спостерігається тенденція до використання особового займенника *ihr*, що призводить до виникнення додаткових пауз, що не є припустимим в оригіналі: «Wenn ich sterbe, sollt zum Grab *ihr*...» [13, с. 15]. В плані поетичної форми найбільш наближеним до оригіналу є переклад І. Франка: рима і римування відповідають оригіналові, вірш також складається із 6 строф.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Кожен з перекладів вірша Т. Шевченка «Заповіт» німецькою мовою відобразив певні аспекти першотвору. Г. Кох зробив акцент на змістовній стороні, чіткіше відтворюючи семантико-лексичний пласт оригіналу. І. Франко звернув увагу на збереження поетичної форми, відтворивши емоційний фон, евфонію, систему образів. Переклад Г. Ціннер спрямований на відтворення не поетичної форми, а образів, завдяки відтворенню лексико-стилістичних засобів. Виходячи з того, що текст перекладу ніколи не може бути абсолютним еквівалентом тексту оригіналу, важко судити, наскільки вдалим є той чи інший переклад. Проте кожен з перекладів одного й того ж самого твору дає змогу відчутти ті зв'язки, які існують між окремими образами оригіналу і які в кожному перекладі проявляються по-своєму, кожен новий переклад ніби доповнює інший. Отже, проведений аналіз німецькомовних варіантів Кобзарєвого «Заповіту» може бути тільки початком об'ємнішого дослідження першоджерела в інтерпретаціях інших майстрів перекладу та стати частинкою дослідження перекладацької майстерності Г. Коха чи І. Франка.

Список літератури:

1. Зимомря Н. И. Освоение литературного опыта. Преимущество традиции восприятия творчества Тараса Шевченко / Н. И. Зимомря, О. И. Билоус. – Дрогобич: Коло, 2003. – 280 с.
2. Іваницька М. Л. Місце особистості перекладача в українсько-німецьких літературних взаєминах / М. Л. Іваницька // Наукові записки. – Серія «Філологічна». – Острог: 2012. – Вип. 25. – С. 31-33.
3. Кашкин И. Для читателя-современника: Статьи и исследования / И. Кашкин. – М.: Сов. писатель, 1977. – 557 с.
4. Лопушанська О. М. Першотвір і множинність перекладів (на матеріалі вірша «Каменярі» Івана Франка та його німецькомовних інтерпретацій) / О. М. Лопушанська // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки: [серія: Філологічні науки]. – Луцьк: РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. – № 4. – С. 314–319.
5. Лучук О. Часовий фактор і проблема перекладної множинності в теорії художнього перекладу / О. Лучук // Діалогічна природа літератури: Перекладознавчі та літературознавчі нариси. – Львів: Вид-во УКУ, 2004. – С. 163-168.
6. Новикова М. Китс – Маршак – Пастернак (Заметки об индивидуальном переводческом стиле) / М. Новикова // Мастерство перевода: [ред. колл.: Вл. Россельс та ін.]. – М.: Сов. Писатель, 1971. – № 8. – С. 28–54.
7. Погребенник Я. Шевченко німецькою мовою / Я. Погребенник; [відп. ред. Є. П. Кирилук]. – К.: Наукова думка, 1973. – 299 с.

8. Федоров А. В. Основные итоги развития науки о переводе и два спорных вопроса / А. В. Федоров // Теорія і практика перекладу. – К.: Вища шк., – 1998. – Вип. 15. – С. 12–24.
9. Чередниченко О. І. Теоретичні основи удосконалення практики перекладу та двомовної лексикографії // Теорія і практика перекладу. – К.: Вища шк., – 1987. – Вип. 14. – С. 3–13.
10. Шевченко Тарас Зібрання творів: У 6 т. / Тарас Шевченко; [Редкол.: М. Г. Жулинський (голова) та ін.]. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 1: Поезія 1837-1847. – С. 371.
11. Schewtschenko T. Vermächtnis / T. Schewtschenko; [aus dem Ukrainischen übersetzt von I.Franko] // Ruthenische Revue. – 1903. – Jg. 1. – № 1. – S. 16.
12. Schewtschenko T. Vermächtnis / T. Schewtschenko; [Aus dem Ukrainischen übersetzt von H. Koch] // Die ukrainische Lyrik (1840-1940). – Franz Steiner Verlag GmbH. – Wiesbaden. – S. 30.
13. Schewtschenko T. Ausgewählte Gedichte / T. Schewtschenko; [Aus dem Ukrainischen von H. Zinner]. – Leipzig. – 1964. – S. 15.

Матвишин О.Н.

Дрогобычский государственный педагогический университет
имени Ивана Франко

«ЗАВЕЩАНИЯ» Т. ШЕВЧЕНКО В КОНТЕКСТЕ МНОЖЕСТВЕННОСТИ ПЕРЕВОДОВ НА НЕМЕЦКИЙ ЯЗЫК

Аннотация

В статье рассмотрено немецкоязычные варианты «Завещание» Т. Шевченко, проведено сравнение переводов И. Франко, Г. Коха, Г. Циннер; проанализированы особенности воспроизведения семантических, грамматических, стилистических фигур, а также звукописи и ритмико-интонационного рисунка в каждом переводе, подчеркнуто, что множественность переводов связана с творчеством личности.

Ключевые слова: поэтический перевод, множественность переводов, поэтический образ, содержание, форма, стилистические фигуры, рифма.

Matviyishyn O.M.

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

TARAS SHEVCHENKO'S «ZAPOVIT» IN THE CONTEXT OF GERMAN LANGUAGE TRANSLATIONS

Summary

The article deals with the German variants of T. Shevchenko's poem «Testament». The article presents a comparison of translations that were made by I. Franko, H. Zinner, H. Koch. We analyzed the reproduction creatures of semantic, grammatical, stylistic figures and also sound description and rhythmic and intonation picture in every translation in particular. It is emphasized that multiplicity of translations is related to the creative work of personality.

Keywords: poetic translation, multiplicity of translations, poetic form, content, form, stylistic figures, rhyme.